

TÜRKİYE GENELİNDE ESKİÇAĞ BİLİMLERİ VE ESKİÇAĞ TARİHİ TEMEL BİLİMLERİ

I. ESKİÇAĞ BİLİMLERİNİN TÜRKİYE İÇİN TAŞIDIĞI ANLAM VE ÖNEM

A) TARİHİ AÇIDAN: Bilindiği üzere, bugünkü Türkiye, Avrupa ve Önasya tarihinin bütün evrelerini yaşamış, klasik anlamda Batı ve Doğu dünyasının bütün kültür ürünlerini bünyesinde toplamış tek ülkedir. Türkler ise, bir bakıma insanlığın tüm serüveninin yattığı bu kendine özgü zengin tarih hazinesinin bugün tek *resmî* mirasçıları durumundadırlar. İnsanlığın ve tarihin Türklere emanet etmiş olduğu böylesine ağır bir mirasın bir anlamı, bir sorumluluğu ve amacı olsa gerektir. Bu nedenle, Türk Devletinin, Anadolu'nun Tarihî mirasına *topyekûn* sahip çıkması, onu insanlığa olduğu kadar kendine de mal etmesi, yani *kültürel kimliği* olarak benimsemesi, koruması, araştırması, tanıtması ve bunu kültür politikasının ana ilkesi haline getirmesi doğaldır. Çünkü, Türkler için ülkenin geçirmiş olduğu tarih evrelerine bu tür bir bilinçle sahip çıkma, sadece kültür ve bilim toplumu olmanın bir gereği olmayıp, aynı zamanda üzerinde yaşanılan toprağa *yurt* gözüyle bakmanın da bir vecibesidir.

Küçük Asya (*Asia Minor*) ya da Anadolu (*Anatolé*)¹ diye tanımlanan yarımada iki kıta arasındaki Coğrafi konumu ve özellikle kendine özgü coğrafi yapısı dolayısıyla tarihin hiçbir devrinde bağımsız politik bir birliğe sahip olmamıştır. Yani tarihte, Anadolu'nun tümünü kapsayan bir devlet şu ya da bu isim altında var olmamıştır. Bu nedenle sözcüğün politik bir içeriği yoktur². Ne var ki çok sayıdaki bölgesel devletler (örneğin Hitit, Bergama, Selçuklu) ya da emperyalist egemenlikler (örneğin Pers, Roma, Osmanlı) bu topraklar üstünden gelip geçerken, *Anadolu* bir halklar ve kültürler sentezi olarak anlam ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu nedenle de gerek tarihî, gerekse etnik ve kültürel dokusu, homojen olmayan, ancak sürekli etkiye ve değişime açık, dolayısıyla birbiriyle tezatlı, fakat içiçe, birbirinin benzeri ya da devamı gibi bir

---

¹ Dilimizde bugün kullandığımız birçok yer ve kent ismi gibi (örneğin İstanbul< *istenpol*< *is tèn pòlin*; "Kente [gidiyorum]" veya İzmit< *isnikmid*< *is Nikomedian* "Nikomedia'ya [gidiyorum]" v.b.), "Anadolu" sözcüğü de Eski Yunanca'daki *ana-tolē* (yükseliş, özellikle güneşin, ayın, yıldızın ufukta yükselişi, dolayısıyla: Doğu) sözcüğünden gelmektedir.

² Bizans döneminde ilk kez administratif anlamda, başkent Konstantinopolis'in doğusunda kalan büyük eyalete *Anatolia* denmiştir.

yapı göstermektedir. Böylece ortaya çıkan Küçük Asya etnik-kültürel yelpazesi birbirinden sadece ton farkıyla ayrılan zengin bir renklilik göstermektedir: En eski devirlerde, Hitit, Urartu, Frigya, Karya, Likya gibi yazılı kültüre dayalı yapılar bırakarak tarih sahnesinden çekilen yüksek medeniyetleri Anadolu'da yanyana ve içiçe görürken, daha sonraları doğudan Asur, Pers, Part gibi emperyalist; kuzeyden ve batıdan Kelt ve Trak gibi istilacı-göçebe kavimlerin de Anadolu'ya gelerek oradaki kültür potasında eridiklerine ve fakat yöresel olarak dinsel, isimsel ve coğrafi izler bıraktıklarına tanık olmaktadır.

Orta Asya kökenli Türk halkları Anadolu'ya gelen son kitlesel ve fakat en yaygın göç hareketini gerçekleştirmişler, keza onlar da, bin yıllık bir süreç içinde, Anadolu'nun zengin etnik ve kültürel sentezinin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Bunun böyle olması doğaldır; çünkü o zamanki Türkler Anadolu'ya, kendine yeni serüvenler arayan Orta Asya merkezli emperyalist bir devletin orduları olarak *geçici* değil, yeni bir *yurt* arayışı içinde *kalıcı* halk kitleleri olarak gelip yerleşmişler, etkilemiş, etkilenmiş ve sonuçta Anadolu'lulaşmışlardır.

Kısacası bugün Anadolu'da yaşayan halk kitleleri arasında ne sayısal, ne de meziyetleri bakımından önceliği ya da ayrıcalığı olan bir ırk ya da etnik grup saptamak mümkündür. Hepsinin özünde biraz Hitit biraz Frig, biraz Kelt, Hellen, Pers, Selçuk v.s'lik vardır. Kaynaşma mükemmeldir ve kendine özgüdür, yani Anadolu'dur. Şu halde Tarihten devralınan sadece Osmanlı, Selçuklu değil, günahı ve sevabı, iyisi ve kötüsüyle, yani tümüyle bir Anadolu mirasıdır.

Biz politik birliğimizi bugün, çağın ulusçu devlet modeline uygun biçimde ve resmen, *Türk* ve *Türkiye* sözcüğü ile ifade ediyoruz. Tanım, idolojik bir içerik kazanmadığı sürece, Anadolu'da Türkçe'nin bir kültür dili olarak kıyas kabul etmez ağırlığı bakımından (bk. aş.) hem tutarlı, hem de demokratiktir. Yani bugün Anadolu'daki *Türk Ulusu* tanımı tercihli bir seçim olup özünde, istesek de istemesek de, ülkenin tüm Tarihî evrelerini ve etnik gruplarını kapsayan bir içerik taşımaktadır. Ne var ki bu tercih diğer etnik kimlikleri red ya da inkâr anlamında kullanılmamalı, yani ulusal kimlik etnik kimlikle karıştırılmamalıdır.

Bu tarihî gerçekleri kabullenme ve sahiplenme basiretini toplum ve devlet olarak gösterebilirsek, kanımca, işte o zaman hem kendi tarih ve insanımızla uyumlu duruma geçer birbirmize dost insanlar oluruz, hem de dışarıya karşı kendimizi daha tutarlı, daha bilinçli ve haklı olarak savunabiliriz. Eğer bugün toplumumuzda halâ *Türkün dostu yok* gibi, toplumun ve devletin deneyimlerinden kaynaklanan -ve pek de haksız olmayan- bir kanı mevcut ise, bunun nedenlerini ilkin kendi sosyal, kültürel ve tarihsel yapıımızla düştüğümüz çelişkide ve bu yüzden girdiğimiz akıl almaz duygusal yaklaşım ve hesaplarda

aramak gerekir³.

B) DİL AÇISINDAN: Anadolu'da binlerce yıllık bir kaynaşma sonucunda kendiliğinden oluşan zengin tarih dokusu içinde, Büyük İskender'den itibaren kültüre dayalı yaygın bir Hellenleşme sürecinin başladığı görülür. Bu süreç, Anadolu'yu o devirde politik açıdan paylaşmış olan, Bergama, Bitinya, Selevkoslar v.s. gibi Yunan-Makedonya kökenli Hellenistik krallıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu devirde Yunanca'nın Anadolu'da yazı ve konuşma dili olarak hem devlet kuruluşlarında, hem de halk arasında yaygınlaştığını görüyoruz. Ancak, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde resmî dil olan İngilizce, nasıl ki ülkenin salt İngiliz kökenli insanlardan oluştuğu anlamına gelmiyorsa, Yunan dilinin antik devirde, Türk dilinin ise modern çağlarda Anadolu'da kullanılışı bu kapsamda anlaşılmalıdır. Ege ve Karadeniz kıyı şeritlerindeki eski Yunan kolonileri dışında Anadolu'da hiçbir zaman Yunan etniği hakim olmamıştır. Fakat Yunan dili, sanatı ve tekniği Hellenistik devirden başlayarak Anadolu'da yadsınamaz bir gerçektir. Frigce, Lidyaca, Karyaca, Likyaca gibi yerli Anadolu dilleri, etnik kökenleri ayrı olmakla birlikte, giderek yerlerini Yunanca'ya terk etmişlerdir. Bütün devlet antlaşmaları, kral ve imparatorların, eyalet valilerinin halka yazdıkları mektuplar, emirnameler, kent meclislerinin aldıkları kararlar, halkın günlük yaşantısında kaleme aldığı dinsel ve toplumsal içerikli her türlü belge Yunanca yazılmış ve bunlardan onbinlercesi günümüze ulaşmış⁴, daha onbinlercesi de toprak altında veya üstünde araştırmaları beklemektedir. Yunanca'nın Anadolu'da halk diline dönüşme olgusunu, Roma İmparatorluğunun ve ardından Bizans İmparatorluğunun resmî dili olan Latince gibi tüm Batı dillerini etkilemiş ve biçimlemiş güçlü bir dil bile durduramamıştır. Bu gerçeği göz önünde tutarsak, 2000 yıllık bir Yunan Dili hakimiyetinden sonra ilk kez Türkçe'nin Yeniçağ'dan itibaren yazı ve konuşma dili olarak Anadolu'da Yunanca'nın yerini almış olmasının tarihî anlam ve önemi daha iyi anlaşılır. Ne var ki, Eski Türkçe'yi bilmek Anadolu'nun Orta ve Yeniçağ Tarihî açısından ne kadar önemli ve kaçınılmazsa, Eski Yunancayı bilmek de,

³ Nihal Atsız'ın yaklaşımı bu bakımdan ibret verici: "... Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanlarımızdır. Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Araplar, Sırplar, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Romenler yeni düşmanlarımızdır. Japonlar, Afganlar ve Amerikalılar yarınki düşmanlarımızdır. Ermeniler, Kürtler, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler içer(de)ki düşmanlarımızdır. ..." (B. Güvenç, *Türk Kimliği* [Ankara 1993] s. 363'ten alıntı). Bu mantığa göre ne içte ne dışta Türkte dost yok ve olamaz da. İster istemez sormak gerekiyor: Kabahat salt onlarda mı ? Bir toplumun bütün insanlık alemini geçmişte, halde ve gelecekte kendine düşman yapabilmesi için mutlaka yanlış yaptığı birşeyler olması gerekmez mi ?

⁴ Bu belgeler bir Türk-Alman süreli yayını olan *Epigraphica Anatolica* isimli bilimsel dergide Türkçe çevirileriyle birlikte yayımlanmakta ve yorumlanmaktadır.

Anadolu'nun Eski ve Ortaçağ Tarihini, toplumsal ve dinsel yapısının kökenlerini, arkeolojisini, sanatını, kısacası kendimizi (kendimizden) tanımak, yorumlamak ve özümlemek bakımından o derece önem taşımaktadır. Bugünkü yüksek eğitim sisteminde devletin ideolojik kaygı ve korkularından kaynaklanan reddedici bir tutumla tamamiyle gözardı edilen husus, kanımca, budur. Eski Türkçeyi öğrenirsek ümmetleşmekten, Eski Yunanca'yı öğrenirsek, "düşman" komşumuz Yunanistan'ın ekmeğine yağ sürmekten korkuyoruz. Fakat, bilginin en büyük güç, bilgisizliğin ise en büyük zaaf olduğunu unutmamalıyız. Ülkemizin, örneğin eski çağlardaki coğrafî ve etnik yapısını kendi içimizden çıkmış bir Amasyalı Strabon'dan, dindarlığa tutkusunu müze ve ören yerlerimizde kendi kaderlerine terkedilmiş binlerce yazılı adak taşından, hurafeye yatkınlığını ve din tellallarına bağlılığını Samsatlı (=Samosata) Lukianos'un İncbolu'lu (=Inopolis) "Sahte Peygamber (*Pseudomantis*) İskender (=Alexandros)" hakkında yazdığı taşlamadan, İsmail Dömbüllü'nün üne ulaştığı tulüat ve ortaoyununun tarihini ikibin yıl önceki meslekdaşının Patara'da (Kaş yakınında) bulunan mezar taşından doğrudan öğrenme ve günümüz açısından yorumlama fırsatımız varken, bunları ya hiç benimsemiyor, ya da batılı bilim adamlarının ve düşünürlerinin araştırma ve yorumlarından kaçak, göreceli, dahası yanlış-yuvarlak öğreniyor ve halkımıza -tabiri caiz ise- yutturmaya çalışıyoruz. En acısı da, son bin yıllık tarihimizden zihinsel anlamda kopuk yaşıyoruz; çünkü Eski Türkçe'yi, akademik düzeyde bile -imam-hatiplilerimiz hariç-, ne okuyabiliyor ne de anlayabiliyoruz. Bunun sonucu olarak, ülke tarihine ve sorunlarına yaklaşım mekanizması, toplumun bir kesiminde kendini yadsıma ve çevresine yabancılaşma sürecine girmişken, diğer bir kesiminde duygusal milliyetçilik ya da ideolojik ümmetçilik şeklinde gelişmektedir. Bu, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, veballi bir tutum, veballi bir kimlik arayışıdır.

C) DİN AÇISINDAN: Anadolu halklarının tarihin her evresinde, hangi inanç ve din kisvesinde olursa olsun, değişmeyen tek yönü *dindarlık* olmuştur. Genelde ülkenin iklimsel koşulları karşısındaki çaresizlikten ve tarıma bağımlı yaşam biçiminden kaynaklanan bu nitelik, Paganlık, Hristiyanlık ve İslâmiyet dönemlerinde de hep aynı kalmıştır. Binlerce tanrının doğup büyüdüğü, ithal edilip geliştirildiği, ideolojik amaçlara dönüştürülüp despotlaştırıldığı ülke burasıdır. Kybele Frigya'da; Zeus, Dionysos v.b. Lidya'da doğmuş, Yunanistan'a ihraç edilmiştir. Roma lejyon askerleri Pers kökenli Mithras'ı Anadolu'da tanıyıp, Batının en uç köşelerine kadar taşımışlardır. Hristiyanlık ve İslâmiyet Ortadoğudan ithal edilip, Kapadokya'da, İznik'te, Konya'da geliştirilip pekiştirildikten sonra keza buradan Batıya aktarılmıştır.

Bu niçin böyledir ? Bilindiği ve yukarda da kısaca değinildiği üzere, Anadolu Yarımadası, Asya ile Avrupa arasında bir geçiş koridoru ya da daha önemlisi bir bekleme salonu niteliği göstermektedir. Bunun doğal bir sonucu

olarak, halkların ve kültürlerin karşılaştıkları, birbirleriyle etkileşip karıştıkları harman yeri özelliği de taşımaktadır. Tarih boyunca bitme-tükenme bilmeden süren bu olgu büyük bir çeşitlilikle, step özelliği taşıyan Orta Anadolu yaylasında yoğunlaşmış, etnik ve kültürel tabakalar birbiri üzerine özellikle bu bölgede yığılmıştır. Çünkü, Kuzey ve Güney yönlerinde geçit vermeyen yüksek sıra dağların çevirdiği Anadolu yarımadası sadece bu kısımda Doğu-Batı eksenindeki kitlesel göçlere elverişli koridoru oluşturmaktadır. En eski devirlerden başlayarak Asya'dan ve Avrupa'dan gelen kavimler bu koridor üzerinde karşılaşmışlar, kalmışlar ya da göçmüşlerdir. Ülkenin bu çarpıcı özelliği gözönünde tutulduğunda, Anadolu'nun "Anatanrıça"sı Kybele'nin anavatanının niçin Pessinus (Sivrihisar'a bağlı Ballıhisar Köyü) olduğu, Roma imparatorlarını *Tanrı* mertebesine yükselten ilk kentin neden Ankara olduğu (Augustus Tapınağı), musevi ve pagan hışmından kaçan ilk Hristiyanların niçin Göreme-Ürgüp civarına gelip yerleştikleri ve Hristiyanlık dünyasının en saygın bilginlerinden birini (Nyssa'lı Gregor) yetiştirdikleri ve nihayet Selçuklu Konya'sının neden İslâmiyetin merkezi ve Mevlana gibi saygın bir din bilginine vatan olduğu v.b., sanırım, daha iyi anlaşılacaktır.

Anadolu halkının değişmeyen tutkusu dindarlık, dün olduğu gibi bugün de toplumda çok yönlü bir inanç uyusmazlığına ve sömürsüne zemin hazırlamaktadır. Toplumun "aydın" kabul edilen kesiminde din unsuruna tümünden ilgisiz kalırken, bir diğer kesiminde antik çağın imparator kültürünü andıran biçimlenmelere rastlanmaktadır. Her iki davranış biçimine tepki olarak, daha da endişe verici olanı devletin tarafsız laiklik prensibini hedef alarak, büyük halk kitleleri arasında, İnebolu'lu İskender örneğinde olduğu gibi, sahte peygamberlerin peşine düşme eğilimi gittikçe hız kazanmaktadır. Bunu önlemek, ancak Anadolu'yu ve insanını iyi tanımak, halka ve onun tarihten gelen değerlerine akıl ve bilgi yoluyla sahip çıkmakla mümkündür. Bu ise aydın ve bilgili insan potansiyelini ve sorumluluğunu gerektiren bir şeydir ki, içtenlikle itiraf etmek gerekirse, bugünkü Türk toplumu böyle bir savunma mekanizmasına henüz sahip değildir.

E) ORTAK ÇİZGİYİ BULMAK: Diğer taraftan şu gerçeği de göz önünde tutmak gerekir: Roma İmparatorluğu çağında Küçük Asya'da etnik kökene dayalı çok sayıda devletçik vardı; bunlar, Romalılar tarafından büyük bir dünya devletinin eyaletlerine dönüştürülerek yönetilmiş, bu durum Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde de fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Küçük Asya'nın, yani Anadolu'nun tümünü kapsayan, emperyalist amaçlı olmayan, ulusal ilk politik birlik çağdaş kurumlarıyla birlikte 20. yüzyılda Mustafa Kemal Atatürk gibi deha sahibi bir devlet adamı tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Bunun Tarihi değer ve anlamını Türk toplumu olarak bilimsel temellere oturttuk çok iyi bilmek ve tarihsel yapımızı yeterince bilmeyen, ya da onu *göreceli* yorumlardan

tanıyan toplumlara bunu tutarlı, objektif bir dille anlatmak zorundayız. Ne var ki ilkin, halâ sarsını geçirmeye yatkın gözüken bu politik birliğin, toplumun düşünüş biçimine de yansıtılması, yani *ortak tarih* bilincinden kaynaklanan homojen bir zihinsel değerler sisteminin kurulması, kısaca toplumun ve devletin, Hatti'den Roma'ya, Roma'dan Osmanlı'ya kadar olan ülke tarihi ile özdeşleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu sağlandığı takdirde mevcut politik birliğe (Türk Devleti'ne) kendi içinde uyumlu bir iç yapı, yani özgün bir kültürel kimlik ve birlik kazandırılması mümkün olacağı gibi, Avrupa ile bütünleşme sürecine girmiş olan bugünkü Türkiye'nin, yalnız endüstri ve ekonomi sahasında değil, Batı'nın düşünce temelinde yatan ve önemli bir bölümü Anadolu kökenli olan "*kültürel değerler sistemi*"nde de, din ayrılığına rağmen, ortak bir paydaya ulaşılmış olacaktır.

Şunu da açıklıkla belirtmek gerekir ki, Avrupa'da, dün olduğu gibi bugün de, genel olarak halâ negatif bir Türk imajı mevcuttur. Bunun en önemli etkenlerinden biri, Anadolu'nun Yeni ve Eskiçağ tarih ve kültürlerinin geçmiş dönemlerde -ve büyük çapta halâ günümüzde- *tamamen yabancı ülke bilim kuruluşlarının araştırmalarına ve göreceli yorumlarına terkedilmiş olması, Türk toplumunda ise buna karşı koyabilecek rasyonalist, rekabetçi, revizyonist nitelikli zihinsel bir bilim potansiyelinin yeterince gelişmemiş olmasıdır*. Bunun doğal sonucu olarak da bu tür yabancı bilimsel araştırma ve gözlemlerin kültürel-politik yorumları Avrupa ülkelerinin genelde birleştikleri güncel politik hedefler doğrultusunda *göreceli* biçimlenmiş, sonuçta Türk toplumuna Avrupa bünyesinde *kabulüi kerhen mümkün yabancı* bir unsur olarak bakılmıştır. Bugün halâ Türkiye'de "*Avrupa bizi tanımıyor, takdir etmiyor*" gibi duygusal nitelikli genel bir yargı mevcut ise, bunun temelinde herşeyden önce, kendimizi tanımlamada çektiğimiz güçlük, ülkemizin tarihini bizzat işleme, yorumlama ve sonuçlarını uluslararası düzeyde savunmada gösterdiğimiz çelişkili tutum, acizlik ve ihmalkârlık yatmaktadır. Tarih ve Eskiçağ bilimleriyle, özellikle bunların Anadolu'ya ilişkin birimleri ile uğraşının Türkiye için gerek ulusal, gerekse Avrupa ile yakınlaşma, hatta bütünleşme açılarından taşıdığı hayati önem ve değer ortadadır. Bu bakımdan, bu sahada işlev gösteren bilim kuruluşlarımızın sorunlarına büyük bir titizlik ve hassasiyetle eğilmek, bunları her türlü bilimsel malzeme ile donatmak ve konularına her bakımdan hakim yetenkli bilim adamlarının yetişmesi için bütün olanakları seferber etmek zorundayız⁵. Şu

⁵ Müzelerimizin salonlarını, bahçelerini, depolarını dolduran (ören yerlerini saymıyorum) onbinlerce yazılı antik eser bulunmakla beraber, bunları okuyup, anlayacak ve ziyaretçilerine izah edecek tek bir müze uzmanının bulunmaması, daha da acıklısı, Bizans İmparatorluğuna binyüz yıl başkentlik yapmış yedi üniversiteli İstanbul'da bile doğru-dürüst bir Bizantinoloji bölümünün bulunmaması, Avrupa Topluluğuna üye olmak isteyen bir Türkiye için gerçekten çok düşündürücüdür.

halde, Türk Üniversitelerinin ilgili fakülte ve birimlerinin, evrensel-bilimsel hüviyetlerinin yanısıra, böyle *topyekûn bir tarih mirasının* tam bilincinde, akılcı, revizyonist, rekabetçi ve *kendine özgü* ulusal bir öğretim ve araştırma yapısına da kavuşturulmaları, bunun bilimsel yorum ve sonuçlarının giderek iç ve dış kültür politikalarına, orta ve ilköğretim sistemlerine de yansıtılması şart olmaktadır.

II. ÜNİVERSİTE ÖĞRETİMİNDE ESKİÇAĞ BİLİMLERİ VE ESKİÇAĞ TARİHİ TEMEL BİLİMLERİ

Anadolu'nun tarihi yapısına ve bugünkü Türkiye'nin sosyal-kültürel temel sorunlarına doğru teşhis koyabilmek için Eskiçağ Bilimleriyle uğraşının önemine yukardaki bölümlerde değinildi. Bunların üniversitelerde temsilinin nasıl olması gerektiği konusu da aşağıda ele alınacaktır:

Ortaçağ el yazmalarıyla günümüze ulaşmış olan antik edebi kaynakların hemen hemen tamamen işlenmiş olduğu çağımızda, Epigrafi, Numismatik, Papiroloji gibi disiplinlerin, Klasik Filoloji, Klasik Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi gibi bilim alanlarına ilk elden yeni kaynaklar sağladığı, günümüz bilim çevrelerinin artık tartışmasız kabul ettiği bir gerçektir. Bu nedenledir ki, söz konusu bu disiplinler artık, eskiden olduğu gibi *yan ya da yardımcı bilimler* olarak değil, *Temel Bilimler* olarak tanımlanmakta ve Orta Avrupa Yüksek Öğretiminde Eskiçağ Bilimleri pramidi giderek şöyle biçimlemiş bulunmaktadır:

Eskiçağ Bilimlerini, tümüyle yazılı belgelere ve empirik araştırmalara

dayanan bu dört temel bilimden yararlanmadan yürütmek bugün artık olası değildir. Çünkü, yeni kaynaklara başvurmadan yapılan tarih bilimi dinamizmini kaybederek durağanlaşmaya, giderek vasıfsızlaşarak öğretici ve eğitici işlevini yitirmeye mahkûmdur. Eğer tarih bilimini, günümüz kültür toplumlarına zihinsel hayatıyet sağlayan büyük bir sarnıca benzetirsek, Epigrafi, Numismatik, Papiroloji ve Tarihî Coğrafya gibi temel bilim dallarını da, bu sarnıç sürekli kaynak suyuyla besleyen pınarlara benzetebiliriz.

Tarih bilimiyle uğraşı, günümüz kültür toplumlarında insanlığın geçmişi ile yapılan evrensel bir hesaplaşma, bir anlamda bilimsel bir mahkemedir. Tarihçiler, arkeologlar, filologlar bu büyük ve sürekli mahkemenin yargıçları, hakimleri durumundadırlar. Bu hakimlerin önüne geçmişin derinliklerinden iki tür tanık çıkmaktadır:

a) Konuşan tanıklar, ki bunlar taş (epigrafik), metal (numismatik) ve kağıt (papirolojik) gibi malzemeler üzerinde yazılı olarak günümüze ulaşan belgelerdir;

b) Konuşmayan tanıklar, ki bunlar da heykel, resim, mimari kalıntı, araç-gereç gibi, yine taş ya da metalden yapılmış, fakat salt arkeolojik nitelikli malzemelerdir.

Her iki tür malzeme de Eskiçağın orijinal görgü tanıkları olmalarına rağmen, gerçeği ortaya çıkarmak için uğraşan tarih bilimine verdikleri ifadenin tarzı ve değeri değişiktir: Biri konuşur nitelikli olup, yoruma dayanan yargıya sadece ayrıntıda yer bırakırken, diğeri susar nitelikli olup, ifade etmek istediği tarihî gerçek büyük çapta tarihçinin, arkeologun, filologun yorumuna bağlı kalmaktadır. Bu bakımdan, *yazılı belgeler* tarih araştırmacılığında *birincil ve temel* değer taşımaktadır.

III. TEMEL BİLİMLERİN TÜRKİYE'NİN ARKEOLOJİK DOKUSU İÇİNDEKİ YERİ VE DURUMU

A) EPİGRAFI VE NUMİSMATİK: Türkiye'de yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda çıkan antik devir malzemesinin %50'sine yakın bölümünü epigrafik ve numismatik buluntular oluşturmakla beraber, Türk üniversitelerinde doğrudan bu malzemeleri konu edinen bölüm ve bilim dallarının bulunmayışı, Eski Yunanca öğreniminin ise salt filolojiye yönelik kalması, ilgili sahada bilim adamı yetişmesini önlemekte, bunun sonucu olarak da gerek akademik düzeyde gerekse sahaya ilgili bilimsel etkinliklerde (araştırmalarda) ve diğer kurumlarda (örneğin müzelerde) büyük bir boşluk ve çarpıklık ortaya çıkmaktadır. Tarihî *belge değeri* arkeolojik malzemeye kıyasla çok daha büyük olan bu buluntular

Türkiye'de halen ve hemen hemen tümüyle yabancı bilim kuruluşları tarafından arşivlenip bilimsel değerlendirmeleri yapılmaktadır (bunun sakıncalarına yukarıda değinildi). Sayısal bir kıyaslama yapılacak olursa, halihazırda Türkiye'de aktif olarak araştırma yapan yabancı epigrafist ve numismat sayısı (kazı ve yüzey araştırmaları dahil) 35'in üzerindeyken, bu sayı Türkler arasında 4-5'i aşmamaktadır⁶. Oysa bu sayısal oran tam tersine bir durumu ifade etmeliydi. Yabancı bilim adamlarının yurdumuzdaki etkinlikleri her ne kadar rekabetçi bir bilim zihniyetinin doğması ve kültürün evrensel karakteri açısından yararlı ve gerekli ise de, bunların sayılarının özellikle zihinsel bilimler sahasında yerli bilim adamlarının sayısından kesinlikle fazla, hele ki kat kat fazla olmaması gerekir. Bunun sakıncalı doğal sonuçlarına (göreceli tarih yorumu - kendini başkasından tanıma) yukarıda kısaca değinildi. Kaldı ki rekabet, *eşit koşullar* altında yapıldığı zaman atılcı ve yaratıcı, aksi halde yıldıracı ve teslimiyetçi olmaktadır. Eskiçağ araştırmacılığında Türkiye'de etkinlik gösteren yerli ve yabancı bilim adamları arasında, en mütevazı şekliyle bile düşünülse, ne sayısal, ne de bilimsel olanaklar açısından bir denge mevcuttur. Halk tabiriyle "emmim atlı, kendim yayan" olmaktadır bu rekabet. Eşit koşulları yaratabilmek için, ilkin bu sahada halihazırda aktif olarak çalışan Türk bilim adamlarıyla yabancı ekipler arasında koordineli bir çalışma düzeninin kurulması ve böylece olanaklar bakımından var olan dengesizliğin en aza indirilmesi gerekmektedir; ikinci aşamada, sahaya ilgili gerekli bilim kollarının üniversitelerimizde *dinamik* (bağımsız) bir yapıda kurulması zorunluğu vardır. Ancak bu sağlandığı takdirde, üçüncü aşamada, yabancı bilimsel kuruluşlarla *koordineli*, fakat bağımsız çalışmalara sistemli olarak yönelmek ve Türk bilimine rekabetçi, yaratıcı, kısaca sağlıklı bir yapı kazandırmak mümkün gözükmektedir. Türk Üniversitelerinde Eskiçağ Tarihi Temel Bilimlerinin *bağımsız* bir bölümünün ve yayın organlarının bulunmaması herşeyden önce bu sahada toplumu bilinçlendirmeye yönelik bilgi birikimini engellemekte, zaten yok denecek kadar az sayıdaki Türk bilim adamının etkinliklerinin de salt akademik düzeyde kalmasına, büyük öz verilerle yaptıkları bilimsel çalışmaların hemen hepsinin yabancı dilde yayımlanmasına yol açmaktadır. Bu ise, Türkçe'de ilgili sahada bilimsel terminoloji üretimini engellediği gibi, Türk üniversitelerindeki mevcut Eskiçağ Tarihi, Klasik Arkeoloji gibi bilim dallarının da ya durağanlaşmasına, ya da daha bağımlı bir işlev göstermesine yol açmaktadır. Sonuçta, ne Türk Dili, ne Türk Bilimi ve ne de Türk Toplumunu ülkenin sahip olduğu, alabildiğine zengin tarih ve arkeoloji potansiyelinden yeteri kadar zihinsel dinamizm alabilmektedir.

Bu durumun müzelere yansıyan somut mesleki sonuçları ise daha düşündürücüdür: Türkiye'deki hemen her müzede yüzlerce, hatta binlerce

⁶ 1990/91 yılları Kazı ve Araştırma Sempozyumu raporları esas alınmıştır.

Hellenistik ve Roma Çağlarına ait epigrafik-numismatik buluntu sergilendiği ya da depolandığı ve çevre bu tür buluntularla dolu olduğu halde, bu müzelerde uluslararası düzeyde yetişmiş tek (!) epigrafi veya numismatik uzmanı bulunmamakta, bunun yerine yine müzelerin birçoğunda Önasya nitelikli tek buluntu olmamasına rağmen, müze asistanlığı kadrolarında Klasik Arkeologlar ve Sanat Tarihçilerinin yanı sıra, Sümerolog, Hititolog, Önasya Arkeologu gibi uzmanlara da sık sık rastlanabilmektedir. Bu durum haliyle, eser ile eserden sorumlu uzman eleman arasında olması gereken *organik ilişkiyi* kesmekte, bu yüzden müzelerde epigrafi ve numismatiği içeren bilimsel etkinlik, en çok ihtiyacı çekilmesine rağmen, *sıfır* (!) düzeyinde kalmaktadır. Uzmanlık sahası dışındaki işlerle görevlendirilen elemanlar ise, motivasyonlarını yitirmekte ve giderek vasıfsız devlet memuru durumuna düşmektedirler. Kısaca, Epigrafi ve Numismatik gibi bilim dallarının üniversite öğretim programlarında henüz yer almayışı, bu temel bilimlerle doğrudan ilişkili diğer bilim dallarında ve kurumlarda, gerek akademik gerekse mesleki öğretim ve araştırmanın büyük ölçüde kısıtlı kalmasına, hatta niteliklerini yitirmesine yol açmaktadır. Şu halde Üniversitelerde ilgili temel bilim dallarının ve kadrolarının bir an önce kurulmasında, bu dalların akademik etkinliklerinin yanı sıra, çevrenin antik karakteristiğine uygun mesleki öğretime de ağırlık vermelerinde büyük zorunluluk ve aciliyet vardır. Bu sahada gerek müzelerde, gerekse sahaya ilintili çalışan diğer kurumlarda (örneğin belediyeler, orman işletmeleri, gümrük daireleri ve sınır kapılarında v.b.) büyük bir uzman açığı bulunmaktadır. Şu halde, Kültür Bakanlığı'nın üniversitelerde söz konusu bu temel bilim dallarının kurulması için ihtiyaç göstermesi ve talepte bulunması çok yerinde olacaktır.

B) TARİHİ COĞRAFYA VE KIRSAL ARKEOLOJİ: Bu bilim dalı öğretimde tüm antik dünyayı kapsamakla birlikte, araştırmada bölgesel, yani sadece Türkiye Tarihî Coğrafyasına ve Kırsal Arkeolojisine yönelik olmalıdır. Tarihî Coğrafya gerek arkeolojik, epigrafik, numismatik eserleri kendi tarihî dokuları içinde araştırmak ve incelemek, gerekse henüz bilinmeyen ya da lokalize edilememiş yüzlerce antik yerleşim yerini, yol şebekelerini keşfetmek, yerleşim yerlerinin sosyal, ekonomik ve politik dokularını ortaya çıkarıp, bugünkü durumlarla ilişkilerini sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Bunlar Anadolu Tarihî Coğrafyasında henüz pek az araştırılmış konular olup, Kırsal Arkeoloji'nin de temelini oluşturmaktadır. Burada Kırsal Arkeoloji'yi Klasik Arkeoloji'den ayıran ve *Tarihî Coğrafya* çerçevesinde ele alınmasını gerektiren hususlara da değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere, Klasik Arkeoloji'nin coğrafi anlamda kapsadığı saha ve konu olarak ele aldığı malzeme antik dünyanın tamamıdır. Yani Britanya Adasından Fırat Nehrine, Kırım Yarımadasından Nil Nehri kaynaklarına kadar bir sahayı kapsamaktadır. Klasik Arkeolojinin Türkiye'de pratikte gösterdiği etkinlikler ise salt lokal karakterli

olup, önemli antik merkezlerde kazıyı amaçlamaktadır. Buna karşılık Kırsal Arkeoloji, Türkiye'de büyük antik kentler dışında kalan ya da bu kentlerin hinterlandı durumunda bulunan sahalardaki antik yüzey kalıntılarını hedef almaktadır. Amaç kazı olmayıp, yüzeyde rastlanan, fakat definecilik, hızlı kentleşme ve endüstrileşme süreci nedeniyle sürekli yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan antik kalıntıları sistematik bir şekilde saptamak, yani ölçüm, çizim, resimleme, mülaj yoluyla arşivlemek, gerekiyorsa topografik haritalarını çıkararak sistematik bir kazıya uygun zemin hazırlamaktır. Bu nedenle, Tarihî Coğrafya ile bir arada ele alınması ve fakat Klasik Arkeoloji, Epigrafi, Bizantinoloji ile kombine edilmiş bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Arşivlenecek malzeme, epigrafistlere, numismatlara, klasik arkeologlara, eskiçağ tarihçilerine ve Bizantinistlere kaynak hizmeti göreceğinden, bu bilim dalının da gerek üniversitelerde, gerekse araştırma programlarında Eskiçağ Temel Bilimleri çerçevesinde yürütülmesinde yarar vardır.

IV. ESKİÇAĞ TARİHİ TEMEL BİLİMLERİ ÜNİVERSİTE VE ARAŞTIRMA PROGRAMLARI ÇERÇEVESİNDE NİÇİN BAĞIMSIZ BİR YAPIDA OLMALIDIR ?

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, *Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri* ismi altında bağımsız bir bilim kolu ne Avrupa'da ve ne de henüz Türk üniversitelerinde mevcuttur. Türk üniversitelerinde böyle bir bilim kolunun açılması ve araştırmalarda öncelikli bir yere sahip olması ülkenin kendine özgü tarih-arkeoloji dokusundan ve bunun doğurduğu ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, konuya Avrupa üniversiteleriyle kıyaslama yapmadan yaklaşmak gerekmektedir. Kaldı ki, Avrupa üniversitelerinde *Eskiçağ Bilimleri Enstitüleri*'nde söz konusu disiplinler (Epigrafi, Numismatik, Papiroloji, Tarihî Coğrafya) 19. yüzyıldan beri yoğun bir şekilde öğretim ve araştırma programlarına alınmış ve bu sahada binlerce kitap, dergi v.b. yazılmış bulunmaktadır. Yukarıda III. bölümde, söz konusu temel bilimlerin akademik düzeyde bağımsız bir bölümden yoksun oluşundan kaynaklanan sorunlar kısaca dile getirilmişti. Türk Üniversitelerinde bugüne kadar *Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri* adı altında ne bir terimin ne de bir bölümün bulunmaması gerekçesiyle, içerdiği disiplinlerin (Epigrafi, Numismatik, Papiroloji, Tarihî Coğrafya ve Kırsal Arkeoloji) üniversite yapısında mevcut bir bölüme bağlanmasının, araştırmada ise kazı politikası çerçevesinde yürütülmesinin daha kolay ve pratik olacağı düşünülebilir. Fakat çerçevesi ile içeriği tezat halinde olacak böyle bir uygulamada Temel Bilimlerin mutlaka sahip olmaları gereken esneklik, hareketlilik ve dinamizm daha başlangıçta ya engellenmiş, ya da engellenmeye müsait bir statüye sokulmuş olacaktır. Çünkü, Temel Bilimler, nitelikleri gereği, Eskiçağ Tarihi, Klasik Arkeoloji ve Klasik Filoloji gibi antik devir bilimlerinin

her üç dalıyla da eşit derecede ve doğrudan ilişki içindedirler. Ne var ki, bu üç bilim dalı Türk Üniversitelerinde üç ayrı bölüm içine serpiştirilmiştir. *Eskiçağ Tarihi*, *Tarih Bölümü* içinde, *Klasik Arkeoloji*, *Sanat Tarihi* ve *Arkeoloji Bölümü* içinde, *Klasik Filoloji* ise *Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü* içinde temsil edilmektedir. Epigrafi, Numismatik ve Papiroloji gibi bilim dalları ise işledikleri konular bakımından *Eskiçağ Tarihi* ile, yazılı belgeler oluşları nedeniyle *Klasik Filoloji* ile, yazılı belgeyi taşıyan malzemenin (papiroloji hariç) yüzeysel nitelikleri bakımından ise *Klasik Arkeoloji* ile sıkı ilişki içindedirler. Yani Temel Bilimler, bu her üç dalın bulunduğu bölümlerden birinin içinde hem 'yer alabilir', hem de -diğerleri ile olan motive edici dinamik ilişkisini yitireceğinden- 'yer alamaz' gibi çapraz bir özelliğe sahiptir. Avrupa üniversitelerinin birçoğunda mevcut olan ve yukarıda zikredilen her üç bilim dalını bir arada barındıran *Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü* gibi bir bölüm ya da enstitü Türk üniversitelerinde bulunmadığı için, *Eskiçağ Temel Bilimleri*'nin, Türk üniversitelerinin mevcut yapısına ters düşmeyecek, ancak ilgili disiplinlerin bilimsel dinamizmini de kısıtlamayacak biçimde, yani üniversite içinde ayrı bir bölüm halinde kurulması isabetli olur. Araştırmalarda temel bilimlerin kazı arkeolojisi stratejisi içinde ele alınması ise, söz konusu temel bilim araştırmalarını kısmen de olsa kazı merkezlerine bağımlı kılacağından, yanlış bir uygulama olur. Kaldı ki böyle bir uygulamada, Türkiye'nin ilgili sahadaki menfaatlere ters düşecek gelişmelere de yol açılabilecektir. Şu halde *Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri* gerek üniversite içindeki akademik yapısında gerekse uygulamada mutlaka bağımsız bir niteliğe sahip olmalıdır.

Sencer Şahin
Münster / Köln / Antalya